

Romanul contestatar la turnanta dintre milenii

Cuprins

1. Platformele contestatare și contextualizările preliminare	6
2. Mutații contestatare și aspecte liminare	22
2.1. Repere epistemice în direcția emancipării contestatare	25
2.2. Genuri contestatare : romanul contra-istoric	27
2.3. Vectorii premeditării contestatare: emanciparea și confruntarea	28
2.4. Caracterele subgenurilor contestatare, între investigație și mărturie	30
3. Prolegomene contestatare și granițe teoretice	32
3.1. Pionii contestației: securitatea, economia și incursiunile aferente	33
3.2. Traverse contestatare: axe, veridicități revoluționare și semnificații obiectuale	37
4. Ralieri și magnetisme teoretice ale contestației	39
4.1. Surse și identități ale romanului contestatar	41
4.1.2. Condiții de validare	42
4.2. Repere și linii de fugă	42
4.2.1. De la norme subversive la poli de influență normativă	43
5. Turnanta literară sau răscrucea contestatară a mileniilor	45
5.0. Suport și provocare în lansarea contestației literare	49
5.1. Configurarea conceptelor metodologice. Moduri de aplicare	54
5.2. Revendicările principale ale romanului contestatar	55
5.3. Mutațiile și preliminariile perspectivei contestatare	57
6. Contestația obiectelor: de la diacronie la unitate de măsură	58
6.1. Mutații obiectuale și actualizări	60
7. Relevanța și caracterul socio-istoric al contestației: repere, diacronii și inflexiuni	63

7.1. Contestația sau necesitatea unei dinamici epistemice	67
8. Analize contestatare	69
8.1. Herta Müller: contestatarul supraviețuirii deziluzionate	69
8.2. Un parcurs explicativ contestatar	73
8.3. Svetlana Aleksievici - contestatarul descoperit	76
8.4. Ludmila Ulițkaia – contestatarul recuperator	78
8.5. Ion D. Sîrbu: <i>Adio, Europa!</i> – contestatarul declarat	80
8.6. Adam Bodor: <i>Zona Sinistra</i> – contestatarul reprimat	84
8.7. <i>Mica apocalipsă</i> . Contestatarul intelectual resemnat	88
8.8. Un roman al contestației feministe: <i>Scara lui Iakov</i> (Ludmila Ulițkaia)	91
8.9. <i>Omul din eprubetă</i> de Nichita Danilov - o „posibilă” contestație?!	99
8.10. Viktor Pelevin - <i>Generation P</i> - Delirul contestatar	101
8.11. Romanele politice ale lui Andrei Kurkov	105
9. Literatura contestatară: între declin și revendicare	113
10. Procentajul contestatar al literaturii : presiuni sociale și stereotipuri diacronice	115
11. Presiuni sociale și stereotipuri diacronice	116
12. Literaturi contestatare	120
13. Contestația agentivă - linii de fugă, mize, obiective	122
13.1. „In between” contestatar: afară cu laureata Nobel, Annie Ernaux!	123
14. Fertilitatea contestatară a sinelui literar	128
15. Elemente extratextuale și repere ale contestației	132
16. Rădăcini și ecouri disidente. Influențe contemporane	133
17. Scriitura (de)spre sine și romanul angajat	137
18. Destine contestatare. Incursiune tipologică	138
19. Edificări bioficionale. Rațiuni contestatare în traiectoria protagonistului	140
19.1. Spectrele ego-critice ale literaturii subiective în direcția contestației	145

19.2. Universuri marginale în scriitura de contestație: Adam Bodor, <i>Zona Sinistra</i>	147
19.3. Vladimir Lorcenkov, <i>Acolo unde curg lapte și miere</i> - contestația ca principiu derizoriu	149
19.4. Subiectivitatea contestatară - un refugiu creativ al contestației refulate	153
20. Spiritul contestator în diacronie: de la autoficțiune și new journalism la literatura de teren	156
20.1. Terenul literaturii actuale - filtru teoretic în accepțiunile lui Dominique Viart	158
20.1.1. Aspecte teoretice ale tranziției. Literatura de teren	159
20.1.2. Filtrele de edulcorare ale contestației. Aspecte teoretice auctoriale	162
20.1.3. Randamentul circumstanțial al contestației. Mize și tipologii	164
21. Rezerve contestatare și eficientizări teziste	166
21.1. Limitele autorilor contestatari din unghiul bioficțiunii și literaturii de teren	168
21.1.1. Marginea religioasă a subiectului - excurs interdisciplinar	169
21.3. Studiu de caz: Svetlana Aleksievici - model agentiv și viziune inovatoare	171
22. Consolidări teoretice și traverse în plan protestatar/anarhist	172
22.1. Funcții narative și clase contestatare	173
22.2. În spiritul discernământului contestatar: limbaj, tendințe, stil	175
22.3. Elemente de temperament contestatar. Tendințe paradigmaticale ale morții	177
22.4. Model contestatar. Crezuri tipologice constatate	180
23. Ipostaze contestatare	181
24. Traiectoria intelectualul – o punere în scenă a romanului contestatar	183
24.1. Salturi diacronice: Noul Roman, paradigma obiectuală și intelectualul	184
25. Aspecte naratologice: lentoare și mediere prin obiect	188
25.1. Filtre teoretice și rezonanțe artistice. Excurs estetic	190
26. Obiectul și raporturile contestatare: clasificări și paralele antropologice	192
27. O matematică nuanțată a romanului contestatar	196
27.1. Caz aplicativ - funcții și model contestatar: <i>Imago</i> de Ludmila Ulițkaia	197

28. Literatura post-anarhistă – turnul de control al contestației. Asociere istorică	198
28.1. Tregeri în revistă și conexiuni anarhice în prezentul contemporan	199
28.2. Localizări contestatate libertare	204
29. Ecouri civice - protestul și ocurențele tematice	206
30. Postanarhismul și contestația în raport cu literatura	209
31. Credite epistemice și limite de încadrare	211
31.1. Încadrări normative și instaurare de gen literar	213
32. Cinematografia contestatară românească: recuperare prin diacronie	216
32.1. Funcțiile contestării în filmul românesc de ficțiune după 1989	217
32.2. Reverențe contestatate și modele	220
33. Impactul europenizării asupra contestației cinematografice românești	222
34. Puncte contraculturale și tentative în cinematograful de actualitate	223
34.1. Contestații stereotipice - două lungmetraje semnate de Nicolae Mărgineanu	224
35. Dominante, rezistență și exemple contestatate	225
35.1. Actualități contestatate	227
35.2. Contestația edulcorată și cea formatoare - ocurențe, crize și momente	228
36. Proiecții analitice	230
36.1. Un alt <i>Adio, Europa!</i> : <i>Visul lui Adalbert</i>	232
36.2. <i>Stare de fapt</i> – estetizarea contestatară a unui decret tematic	235
36.3. <i>Baloane de curcubeu</i> – grotescul ca distopie contestatară	239
37. Contestația în cinematografia românească, la turnanta dintre milenii	243
37.1. Atașamentul de glie în trei pași: familie, corectitudine, aranjament	245
37.2. Diacronie tematică - o axă a contestației cinemaului postcomunist	247
37.2.1. <i>Nicki și Flo</i> - studiu de caz contestatar	248
37.2.2. <i>Patul conjugal</i> sau postcomunismul ca și contestație ratată	249
37.2.3. Slalom cinefil contestatar - ocurențe de marcă	253

Rezumat

Pornind de la însemnătatea romanului contestatar, am încadrat cercetarea mea între anii 1990-2020. Am investigat imaginarul contestatar și filosofia literară asupra contestației, având ca reper central romanul de contestație, așa cum reiese acesta în urma unui corpus de texte preponderent est-europene.

Sprijinindu-mă de o bază teoretică interdisciplinară majoritar franceză, calitatea cercetării a surprins confruntarea mentalităților de contestație. Aplicând metoda cantitativă (25 romane vizate), calitativă (4 laureați Nobel în corpusul de studiu) și interdisciplinară (paralela cu filmul postcomunist din Noul Val Românesc), am deconstruit universul contestatar, așa cum se prezintă acesta în urma conceptului *neutru*, conform accepțiunilor barthiene. Peste douăzeci de volume au fost supuse colimatorului critic al dejucății paradigmatică, pentru identificarea elementelor de contestație și a contextului scriituristic contestatar, proces în care am vizat modul de implementare și diseminare.

Ipotezele de bază au parcurs licențierea romanului contestatar în calitate de gen literar și au servit la construirea definițiilor. Până la final, am anchetat factorii de influență, agenții constituienți și constantele analitice la nivel conținutistic și am surprins direcțiile paradigmatică.

Pentru a oferi un scurt itinerariu al tezei, voi surprinde câteva din observațiile conclusive care au definit trei blocuri mentalitare: recuperatoriu, deceptiv și intelectualist.

Angajamentul literar la turnanta sfârșitului de secol XX-începutul secolului XXI propune patru etape determinante. În prim-plan este vizat modelul sartrian, ca motivator și articulador politic în relația angajamentului cu literatura. Urmează Noul Roman și formalismul, „literatura angajată” fiind orientată în această categorie asupra propriului limbaj literar prin formalismul esențialist și a teoriilor lui Alain Robbe-Grillet. Punctul de vedere care urmează este reprezentat de multiple voci. Printre ele se numără și autoritatea lui Tzvetan Todorov, care subliniază pe axa diacronică modul în care paradigma angajamentului se substituie în favoarea limbajului referențial. Explicația corespunde exteriorizărilor ideatice, eliberatoare și emancipatoare totodată, care au efect direct asupra romanului contestatar.

Așa cum era de prevăzut, formulele de angajament nu s-au îndepărtat total: romanul tezigist a combătut câmpul literaturii „post” sau „meta”, în timp ce noi formule de angajament

au fost conservate, în ciuda incapacității valorice și didactice după modernism. Imperativele de păstrare a termenului „angajat” au adus pe scena de prima clasă a revendicării expresii cu figuri emblematice în direcția responsabilității, implicării, agentivității în general. Drept urmare, literatura de teren, jurnalismul literar și bioficțiunile susțin emulația care oferă un context de apariție al romanului contestatar.

Un factor important pentru înțelegerea romanului contestatar este localizat la nivelul periodicității important. Extinderea perioadei optzeciste, ca imbold reconfigurator al funcției angajate, se recompune la nivel contestatar prin generarea a trei paliere de referință: ficțiunile critice aplicate pe raportul om-istorie, gândirea complexă asociativă și procedeele de recuperare estetică și etică. Între paranteze spus, sociocritica și antropologia constituie două paliere de promovare în acest complex de împrejurări care funcționează cu tipare distopice și antiutopice. De altfel, în planul de interpretare critică, direcțiile analitice vizează raportul între om-autoritate-ideal social, ceea ce oferă un spectru interpretativ variat pentru încadrarea romanului contestatar, modelizarea protagoniștilor și a obiectelor dezobediente și postura alterității – mai exact, elementele comune care edifică apartenența romanelor contemporane la contestație.

De partea intenționalității, romanele de contestație au în vedere denunțarea regimului de represiune prezent în aceste scrieri, fie acesta stalinist, comunist sau actual. Provocările istoriei cu privire la tematica alterității și destinele unor tipologii contemporane au fost surprinse inedit, în situații de confruntare socială. Structurile imaginare autoficționale ce emerg din acest orizont literar oferă o panoplie compensare, sesizabilă din perspectiva reprimării contestatare active, orientate însă către o neutralitatea contestatară avizată.

Epistema contestatară se construiește pe tipare antinomice. În primul rând, pentru că amploarea fenomenului contestatar are nevoie de o certificare formatoare, nu însă dogmatică ori didacticistă. Astfel că efortul de revizitare a fundamentelor reactive provoacă înainte de toate la reflexie, la atitudine. Fără a se construi pe un mod confrunțațional direct, contestația la turnanta dintre milenii amintește că fluxul difuziunii și propaganda cu iz absolutist nu au trecut printr-un fenomen detractor, ci, dimpotrivă, și-au manifestat elanul prin intermediul facțiunilor literare.

Mai întâi, fiindcă dejucarea paradigmelelor contemporane aduce cu sine un travaliu de *compensare*, iar acest fapt se datorează impactului literar care abordează viziunea cultural-economică a unei perioade-fractal și care prelucrează narațiuni cu efect posttraumatic (Herta

Müller, Svetlana Aleksievici, Andrei Kurkov și Ion D. Sîrbu). Pe urmă, fiindcă luarea de poziție trece fie în plan tehnic (François Bon), esențial (Annie Ernaux), declamativ (Ion D. Sîrbu, Tadeusz Konwicki, Vladimir Lorcenkov, Viktor Pelevin) formator (Ludmila Ulițkaia) sau pluridiscursiv (Ion D. Sîrbu, Nichita Danilov). Literatura de extremă actualitate se transformă într-o disciplină a terenului aplicat confruntării; ideologiile pun presiune pe facțiunile instituționale și comunitare, dinamismul orientările de extremă stânga au dinamism și sensibilizează statele-națiune cu privire la valoarea dramelor naționale.

Drept urmare, emanciparea pe care contestația actuală o implementează caută să confirme o criză a pulverizării de sens care se construiește din diferite etape: ideatica narativă, tipologiile principale și raportul față de autoritate. abjectul ca stare ficțională și elementele transformatoare validate estetic. În tot acest proces de reconfigurare epistemică, activitatea protestatară denotă o dinamică a pasivității. Ca atare, paradoxul tematic al insurecției ajunge un factor narativ edulcorat, atribuit construcțiilor distopice și antiutopice.

Mai bine spus, romanul contestatar pătrunde în epistema de extremă contemporaneitate ca un element necesar spiritului evolutiv ultracontemporan, însă funcționează cel mai probabil conform cu viziunea asociată rebeliunii corecte, din punct de vedere politic. În sens larg, contestația literară survine drept un conlocuitor civic și riscă să ofere, dincolo de alura cu potențial militantist, un consumerism contestatar literar variat. Astfel, cititorul asistă activ la direcția umanismului, ca un martor-complice la un act protestatar potențial, introdus în spiritul deconstrucției de ordin paradigmatic..

Din punct de vedere stilistic, calitatea umorului cu care autorii își ornamează scriiturile denotă o focalizare superioară la nivel de limbaj, câțiva scriitori preferând transformarea dialogului posibil în lirism de introspecție. Se ivește din această magmă creativă un context discursiv al replicilor, adus cât mai aproape de realitatea istorică. În consecință, efectul scriiturii construiește în unele cazuri o memorie substanțială. Este cazul celor trei scriitoare de factură subiectivă: Herta Müller, Svetlana Aleksievici și Ludmila Ulițkaia. De partea lor, romanele semnate de Ion D. Sîrbu, Tadeusz Konwicki și Andrei Kurkov se poziționează din acest unghi al reprimării dialogice mai aproape de complicitatea ideatică: pluridiscurs politic (*Adio, Europa!*), condamnarea lipsei de reacție colective (*Mica Apocalipsă*), respectiv împrietenirea dușmanilor ca soluție într-un progres (*Lăptarul de la miezul nopții*). Printr-o suită jurnalist-eseistică, urmează Viktor Pelevin se plasează în centrul contestației argumentative. Alături de cei sus-amintiți, Nichita Danilov și Vladimir Lorcenkov

contribuie la rândul lor cu funcții contestatate comune: viziunea distopică, incursiunea lamentării, predispozițiile tipologice, respectiv caracterul actual.

În consecință, romanele funcționează ca pledoarii de reformă socială. Totodată, ele conferă o validitate dezobedientă, iar aceasta devine cu atât mai mult semnificativă atunci când este întărită de calificarea unui imaginar analog societății actuale, dar și de recunoaștere prin onoruri literare internaționale.

Din acest motiv, vectorul discernământului critic face posibil caracterul sentențios al contestației. Fundamentat pe un bagaj al memoriei istorice, acesta este infuzat de un ecou anarhic. Așadar, acest concept filosofic devine semnificativ pentru traseul de luciditate pe care îl oferă narațiunii. Prin urmare, controversa tematicii contestatate trece în planul cunoașterii prin diferite cadre distopice narrative, cu un aparent itinerariu al dezorganizării bazat pe valorizarea indirectă a funcției de culpabilizare. Aici intervine un efect diegetic esențial pentru producția ficțională în care se de-dramatizează umanismul mentalitar socio-politic, prin aceste filtre contestatate.

În final, sistemul contestatar procesează sensurile unui vid de încredințare a suferinței împărtășite. Prin urmare, contestația devine un spațiu mentalitar în care prelucrarea acțiunii devine un potențial înăbușit eliberat de răgaz. Adică prin contestație dinamica salturilor de conștientizare este adusă la zi. La turnanta dintre milenii acest lucru se aplică prin constituenți diferiți, de la elemente discursive recognoscibile până la formule-hibrid: divinația cu personalități anarhiste (*Generation P* de Viktor Pelevin), tipologii ale abjecțiunii animalice manifestate în plan uman (*Mica Apocalipsă* de Tadeusz Konwicki), obiecte-portal (*Omul din eprubetă* de Nichita Danilov) ș.a.m.d.

Din punctul de vedere al crezului, Ion D. Sîrbu folosește spectacolul lingvistic al camuflărilor. Herta Müller abordează un spleen agonice, Ludmila Ulițkaia trasează un cult al rezistenței prin cultură și relații familiale. Tadeusz Konwicki, Ion D. Sîrbu, Andrei Kurkov și Vladimir Lorcenkov sunt cei care expun tipologiile decadente ale intelectualismului. Viktor Pelevin deconstruiește generația actuală a capitalismului. În schimb, Svetlana Aleksievici oferă literaturii o poziție de spectator emancipat al memoriei-mozaic, recreată prin intermediul actelor de mărturisire, oferind astfel, tehnica scriiturii asemănătoare unui sondaj al istoriei vii. În linii mari, monologurile interioare, piruetele retorice și formele de figurație aduc victoria unui sistem contestatar care s-a creat în urma unui angajament ce sprijină afirmarea alterității.

Asemenea operații ideatice configurează epistema care poate fi numită, conform acestor prevederi, drept una „contestatară”. Manifestarea prin tehnici de natură socială politizată a romanului contestatar detectează și controlează dinamicile contestatate care cuprind numeroase clase și tipologii. În concluzie, umanitatea creată de acest univers contestatar retrasează o pulverizare a vinovăției, o filtrează prin forme diverse ale denunțului angajat și contribuie la funcția de rectificare a istoriei.

La nivel interdisciplinar, există o corespondență directă între cadrul intelectualist al contestației literare și manifestare cinematografică a filmului postcomunist în Noul Val Românesc. Se remarcă la această suprapunere de domenii cum funcționează la cumpăna tematică a Revoluției politice de eliberare. Mai întâi, aceasta se prezintă cu detașare de propriul bagaj cinematografic nișat, pe urmă, ea apare în funcție de misiunea umanistă românească erijată pe mizele realismului empiric încă activ.

Așadar, în urma cercetării lungmetrajelor, am remarcat ubicuitatea unei exigențe din spațiul cinematografic contestatar: intelectualizarea dramatismului culpabilizator. Mai exact, există o solicitare implicită conform căreia, prin contestație, mentalitarul colectiv țintit de conjugările cineaste caută angrenarea spiritelor critice. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv colaborativ se mobilizează un proces de reconfigurare a unei episteme deja activate, care se concentrează îndeosebi pe evaluarea acțiunilor de contestație validitate estetică. De-a lungul analizelor, am identificat că există o doză de culpabilizare implicită a creatorilor de film.

În diacronia până la turnanta dintre milenii, perspectiva contestației semnalează când o reacție față de autoritate, când inserția coresponsabilă a unei implicări. Indiferent dacă se optează pentru angajamentul față de o cauză, un crez, sau o miză de recuperare ideatică - operele cinematografice generează un salt de conștientizare. Traversarea de la un nivel la altul se activează odată cu funcțiile vizuale care localizează o comunitate integrantă epistemei de contestație, atât prin momentum-urile estetice revelatoare, cât și prin inserțiile culte în care lungmetrajele dezvăluie cum s-a pierdut și cum poate fi recuperat potențialul generator de transformare.

Per ansamblu, romanul contestatar întâlnește producții cinematografice recunoscute la nivel de intenție epistemică: dihotomii maniheiste, asocieri cu reprezentanți de regim, antieroi și drame existențiale). În punctele critice ale desfășurării conținutului vizual calitatea asimilării unui instrumentar al tehnicilor subversive confirmă ingredientele unei platforme de gândire nivelate - de umor inteligent, demonstrative - prin formalism carnavalesc, provocatoare - prin

abjecțiune și absurd, și încadrate în extreme - prin delir și momente fulgurante de revelație. Fiecare criteriu orientat și către o desensibilizare a mentalitarului traumatic, oferă implicit spațiu de reflecție pentru noi agenți contestatari.

Mai mult decât atât, contestația cinematografică sublimează cele două criterii de expresie estetică, de la care extrage înțelesurile influențelor și polilor de putere. În mod concret, cadrul în care se prelucrează aceste înțelesuri vizuale sedimentează atenția față de grupări de personaje, alianțe strategice, geografii ambientale - transpunând totodată un caracter sistemic contestatar care se descoperă prin paradoxurile dramatizate ale involuției sociale.

Pozițiile unei Români europene au fost minate imaginar prin impactul fantasmei de liberă expresie culturală. Acest amestec contextual a stat la baza aplicării câmpului de exploatare socio-cultural din seva căreia cinematografia s-a alimentat ideatic. Însă din punct de vedere metodologic, traiectoria sociopolitică a filmului românesc postcomunist a adoptat un discurs politic simptomatic. Fără a cunoaște versiuni alternative, interesul pentru imaginarul cineast a dobândit o miză de reconfortare autoritară. Pornind de la complexul evolutiv al susținerii financiare a proiectelor, regizorii au conjugat statutul rebeliunii când în manieră experimentală, când selectiv-evazivă, însă mereu impregnat de o tendință subversivă sesizabilă.

Pornind de aici, un prim fractal - al regimului comunist - își dezvăluie spectrul de afectare al maselor comunitare. Se va descoperi în cele ce urmează unde survine confuzia între progresul de ordin contestatar (axat pe surprinderea unor tensiuni între comunități sau între autorități și comunitate) și când apare politica „de contestație” (cea în care esteticul documentar reacționează la contexte de conștientizare și oferă tertipurii de eliberare a percepției de revoltă).

În procesul de edificare, infuzia revoluționară cineastă se dovedește a fi acționat ca un substitut contestatar. Semne în direcția evoluției contestatare au fost dinamizate de grupări, manifeste izolate sau ecouri de recunoaștere de peste hotare.

Filmele amintite aici vizează aspectele de transfer psiho-social în raport cu teme de actuală conversie. Contestația apare în urma acestor filtre de autopsie tematică asemeni unor mine critice pe care regizorii, scenariștii implicit, o identifică în pragul ideatic aflat la turnanta dintre milenii. De-a lungul analizei, am argumentat circumstanțele care au fost transpuse în plan estetic, obținând astfel un inventar al diversității subversive. Orizontul stilistic pe care își consolidează evoluția Noul Val adoptă contestația ca un sine-qua-non.

Ion Pițoiu

Cuvinte-cheie: roman contestatar, literatura angajată, dezobediță, literatura de teren, bioficțiune, roman contracultural, subversivitate, agentivitate, contestație literară, postcomunism, literatura actuală, militantism